

Запорізька Січ

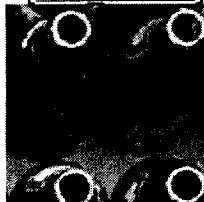
[[Most Recent Entries](#)] [[Calendar View](#)] [[Friends](#)]

Below are the 19 most recent journal entries recorded in [Запорізька Січ та визвольний рух в Україні's LiveJournal](#):

Monday, April 10th, 2006

4:17 am

[oles maslak]

Сергій Плохій. «Наливайкова віра: козаки та релігія в ранньомодерній Україні» – К.: Критика, 2005

Serhii Plokhi. “The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine” – Oxford.: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2001

За словами визначного українського філософа Дмитра Чижевського XVII століття було чи не найважливішою добою в українській історичній пам'яті. Саме навколо подій цієї доби формувалася вся подальша українська національна міфологія, саме бурливі перипетії цього періоду стали своєрідною «точкою біфуркації» в процесі формування української ідентичності. Саме XVII століття з його головною для тогочасної України подією – козацькою революцією під проводом Богдана Хмельницького і подальшою кристалізацією козацької державності стало основним джерелом для створення центрального для української ідентичності концепту – концепту «козацької нації». Власне така «міфологічність» цієї епохи, як казав той же Чижевський, в сенсі якщо не «золотої», то «срібної» доби української історії, дещо заважала створити більш-менш об'єктивний аналіз багатьох факторів, що формували «обличчя епохи». Не зважаючи на те, що «зовнішня» історична фактографія тієї епохи досліджувався досить прискіпливо багатьма поколіннями видатних істориків, поза увагою дослідників часто залишався головний фактор «обличчя епохи» - історія ідей, соціальних стереотипів, політичної, правової та навіть релігійної культури. Звичайно, що власне політичне та релігійне життя в тогочасній Україні було досить широко висвітлене в історичній літературі. Однак великих синтетичних праць присвячених скажімо історії української релігійної та політичної думки тієї епохи до останнього часу практично не було. Це було одночасно і причиною, і наслідком «війни міфологем» що точилася навколо цієї доби української історії. Таких міфологем було щонайменше сім: російська імперська, польська національна, українська народницько-демократична, українська державницько-консервативна, українська греко-католицька, радянська «марксистська» до 1940-х рр., радянська «воз'єднавча» після 1954р. (класифікація досить умовна, оскільки, наприклад, «дідусь українського консерватизму» Пантелеймон Куліш в останні десятиліття свого життя активно репродукував польські міфологеми при описі козацької епохи).

Певні спроби відстороненого і об'єктивного історичного дослідження цього аспекту епохи почалися лише в 1970-80х роках в середовищі молодшого покоління істориків української діаспори (найбільш характерним прикладом їхнього підходу є збірка “Rethinking Ukrainian History” видана в Едмонтоні у 1981 році). В 1990-х роках

почали з'являтися подібні дослідження і в Україні (серед них варто виокремити монографію Петра Саса «Політична культура українського суспільства(кінець XVI-перша половина XVIIстоліття)»).

Особливо цікавою в зв'язку з цим є монографія відомого українського історика, директора Програм дослідження релігії та культури Канадського інституту українських студій, професора Альбертського університету Сергія Плохія «Наливайкові віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні»(назва першого, англومовного, видання - "The Cossaks and Religion in Early Modern Ukraine"), що стала фактично першою серйозною синтетичною монографією присвяченою дослідженню взаємостосунків козацтва та Православної Церкви.

Робота досліджує період з кінця XVI до середини XVII століття. Тобто від початку формування козацтва як впливового актора політичної гри, до часу смерті Богдана Хмельницького. В своїй роботі Сергій Плохій з одного боку намагається виокремити і систематизувати досить відомий фактографічний матеріал, що стосується даної теми. З іншого боку він пропонує деякі цілком нові підходи до інтерпретації політичної та конфесійної історії України XVII століття. Зокрема, вперше звертається увага на характер легітимації революції 1648-57 років та гетьманської влади Богдана Хмельницького. Також чи не вперше звертається увага на зміни семантики гетьманських титулів впродовж його гетьманування. Автор намагається прослідкувати співвідношення та еволюцію конфесійної, станової та етнічної ідентичностей як в середовищі козацтва, так і в українському ранньомодерному суспільстві в цілому.

Ключовим терміном, за допомогою якого Плохій намагається інтерпретувати епоху, є поняття «конфесіоналізація»(власне конфесіоналізація суспільного життя). Під цим терміном автор розуміє той варіант християнства, який утвердився в часи Реформації і вплинув на релігійно-суспільне та політичне життя по обидва боки католицько-протестантського поділу Західної Європи. Серед головних рис новостворених в процесі Реформації конфесій (лютеранства, кальвінізму, англіканства та контрреформаційного католицизму) було чітке формування релігійної догматики, утворення релігійно одноманітних та однорідних громад, посилення церковної дисципліни формування нового типу духівництва та розвиток тісної співпраці між державою та церквою. В українсько-білоруській (руській - в тогочасній термінології) етноконфесійній спільноті Речі Посполитої процеси конфесіоналізації почалися внаслідок кризи, що виникла в другій половині XVI ст. в Київській православній митрополії та церковного розколу пов'язаного з Берестейською унією 1596 року. Процеси конфесіоналізації проходили паралельно з процесом формування станової ідентичності козацтва, та формування ранньомодерних національних ідентичностей на території Східної Європи.

Плохій прослідковує, як релігійно індиферентна вояцька спільнота причорноморських степів, поступово спочатку набувала свідомості «захисників християнського світу від магометан» загалом, а з початку XVII ст. почала оформлюватися в вояцький суспільний стан, що претендував на виконання ролі головного оборонця та політичного репрезентанта Православної Церкви на території Речі Посполитої. Цій еволюції присвячено підрозділ з досить промовистою назвою «Як козаки

стали православними», де вказуються основні переломні моменти цієї еволюції. Першим було повстання і війна козаків під проводом Кшиштофа Косинського проти політичного провідника тогочасної православної спільноти Речі Посполитої – князя Костянтина Острожського, яка характеризує козацтво того періоду як конфесійно незаангажовану спільноту. Однак вже через рік, козацьке повстання очолила людина, що безпосередньо походила з оточення Острожського – Семерій Наливайко (автор книги вживає усталене в історичній науці до 1990-х років ім'я Северин) . І хоча конфесійні мотиви аж ніяк не були провідними під час цього виступу козацтва, з одного боку сам Острожський використовував повстанців проти прибічників унії – луцького старости Олександра Семашка та луцького владики Кирила Терлецького. З іншого боку прихильники унії почали називати православних «наливайковою вірою», чи навіть «наливайковою ордою» як обізвав Іпатій Потій братчиків Віленського ставропігійного брацтва (головно через те, що до того брацтва мав стосунок брат Семерія Наливайка – відомий православний полеміст о. Даміан Наливайко). Переломним моментом в цій еволюції козацтва, стало відновлення ієрусалимським патріархом Феофаном єпископської ієрархії Київської православної митрополії у 1620 році. Оскільки єпископські хіротонії відбувалися з ініціативи козацького гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного та під охороною козаків, то з цього часу козацтво замінило вимираючу та асимільовану православну князівську верству у ролі політичного протектора та репрезентанта Православної Церкви на теренах Речі Посполитої. Козацтво у 1620-х роках активно втручалось у внутрішнє життя Київської православної митрополії, що зумовило конфронтаційний характер стосунків православної ієрархії з польською державною владою, католиками та уніатами. Ця тенденція змінилася лише після того, як 1633 р. представник православної шляхти Петро Могила фактично насильно позбавив козацького ставленика Ісаю Копинського київського митрополичого престолу, і зі згоди короля і сойму зайняв його місце, що зумовило подальшу легалізацію Православ'я у Речі Посполитій.

Фактично «могилянський період» став своєрідним «похолоданням» у стосунках між козацтвом і Київською православною ієрархією. Святитель Петро Могила сам претендував на роль не лише релігійного, але й суспільно-політичного провідника і репрезентанта православної спільноти Речі Посполитої. І в цій ролі він спирався насамперед на більш лояльну до польської держави православну шляхту. Такої ж позиції дотримувався і його наступник – київський митрополит Сильвестр Косов, який займав митрополичий престол в час Козацької революції та гетьманування Богдана Хмельницького.

Власне найцікавіші моменти книги Сергія Плохія стосуються саме епохи Хмельницького. Автор намагається прослідкувати як склалися стосунки Київського митрополита та козацького гетьмана, взаємини «конфесійної столиці» в Києві з політичним центром козацької держави у Чигирині, і те, яким чином це впливало на внутрішню та зовнішню політику Війська Запорозького, а також як це вплинуло на ідеологію повстання та нової козацької держави.

Автор першим із дослідників привертає увагу до проблеми

легітимації козацької революції 1648 року. Зокрема він переносить на ґрунт козацької України відомий у середньовічній та ранньомодерній Європі концепт «священного права на повстання» з причини релігійних утисків, яким активно користалися під час релігійних воєн часів Реформації. І хоча в перші місяці релігійні мотиви не були основними в легітимації повстання, досить швидко вони вийшли на перший план. Саме це дозволяє порівнювати Козацьку революцію 1648-57 років з тогочасними «постреформаційними» релігійними війнами у Західній Європі – «гугенотськими» у Франції XVI ст., та великою Тридцятирічною війною. Релігійний характер війни робить більш зрозумілим і політичні проекти Хмельницького – орієнтацію на побудову моноконфесійної православної держави та схильність до впливів представників Східних Патріархатів – Ієрусалимського патріарха Паїсія та коринфського митрополита Іоасафа (який був особистим духовником гетьмана і загинув під час битви під Берестечком), що пропагували проекти відродження універсальної православної монархії. Адже на відміну від процесу кофесіоналізації у Західній Європі, де він означав насамперед «фрагментацію» християнського світу, православна кофесіоналізація відбувалася насамперед як процес відновлення і загострення відчуття належності православних до єдиної православної ойкумени. Саме ці впливи, поряд із загальнопоширеною тоді серед козацтва прихильністю до абсолютистського монархізму (спочатку козацька революція відбувалася також і під гаслом «За короля і проти кролевят (магнатів)!», себто фактично з вимогою встановлення абсолютизму в Речі Посполитій), були одними із причин Переяславської ради 1654 року.

Однак сама Переяславська рада інтерпретується істориком як «довга низка міжкультурних непорозумінь». Адже Хмельницький та козацька старшина розуміли Переяславську угоду у категоріях протекції православного Царя, що гарантувала б не лише релігійні, але й станові права і привілеї козацтва, незалежний стосовно Москви статус Київської митрополії і т.п. До того ж як показав Плохій на основі аналізу гетьманських титулів, сам Хмельницький мав монархічні претензії на статус подібний до тогочасних напівнезалежних господарів Молдови чи Валахії. Натомість представники Московського царства розглядали Переяславську раду насамперед як реінкорпорацію своїх нібито «старожитніх родових вотчин» – Київського і Чернігівського князівств в склад Московської держави, ігноруючи при тому культурну і станову своєрідність цих земель. В подальшому це «культурне непорозуміння» призвело численних трагічних колізій, починаючи з Руїни другої пол.XVII ст. аж до сьогодні. Попри це, як стверджує автор, Переяславські статті була найвигіднішим міжнародним договором Війська Запорізького, з поміж інших до тогочасних і наступних угод як з Московськими царями, так і з Османською Портою та Річчю Посполитою.

Крім цих тем Сергій Плохій також досліджує процеси формування різних типів етнічної ідентичності серед православної спільноти Речі Посполитої, зокрема т.зв. «малоросійської ідентичності», та вплив на це формування провідних діячів Київської православної митрополії.

Серед мінусів книги варто відзначити, насамперед, відсутність

аналізу тогочасної православної (та й католицької і протестантської) богословської думки, її соціального аспекту. Без такого аналізу годі зрозуміти багато особливостей як міжконфесійних стосунків того часу, так і політичного і суспільного життя загалом. В тому числі і заторкнута автором проблем легітимації козацької держави Богдана Хмельницького і її міжнародної політики.

Однак, не зважаючи на перелічені плюси і мінуси, книга Сергія Плохія цінна насамперед як вагомий виклик до подальшої аргументованої академічної дискусії на теми політичної та релігійної культури українського суспільства козацької доби. Сподіватимуся, що відповіді не забаряться☺